

Toplumsal Gerçeklik ve Habitus Ekseninde Toplumsal Belleğin İnşası

The Construction of Collective Memory in the Axis of Social Reality and Habitus

Muhammed Vedat Karadağ¹, Gülsüm Çalışır²

¹Ars. Gör., Gümüşhane Üniversitesi, İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, Gümüşhane, Türkiye

²Prof. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, Gümüşhane, Türkiye

ORCID: M.V.K. 0009-0002-5983-1530;
G.Ç. 0000-0003-3631-6819

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Muhammed Vedat Karadağ,
Gümüşhane Üniversitesi, İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, Gümüşhane, Türkiye
E-mail: muhammedvedat.karadag@gumushane.edu.tr

Başvuru/Submitted: 29.08.2024

Revizyon Talebi/Revision Requested: 21.10.2024

Son Revizyon/Last Revision Received: 22.10.2024

Kabul/Accepted: 22.10.2024

Atıf/Citation: Karadağ, M.V., Çalışır, G. (2024).

The construction of collective memory in the axis of social reality and habitus. *4. Boyut Journal of Media and Cultural Studies - 4. Boyut Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 25, 207-229.
<https://doi.org/10.26650/4boyut.2024.1540402>

ÖZ

Toplumsal bellek, bireylerin habitusları ve gerçeklikleri ile nasıl bir etkileşim içerisinden geçerek oluşur? Bu soru, bireylerin sosyal deneyimlerin ve kanıksanmış içsel davranışlarının toplumsal belleğin oluşumunda nasıl bir işlev gördüğünü anlamamız için önemlidir. Bu soru doğrultusunda, toplumsal gerçekliğin oluşum sürecinde sosyal inşanın önemine vurgu yapan Berger ve Luckmann'ın düşüncelerinin ve Bourdieu'nun sosyolojik yaklaşımının önemli kavramlarından olan habitus aracılığıyla kökleşmiş eğilimlerin davranışları nasıl yönlendirdiğini ve sosyal etkileşimleri nasıl şekillendirdiğinin ele alındığı bu makalede, habitus ve toplumsal gerçekliğin toplumsal belleği nasıl etkilediğini ortaya koymak amaçlanmıştır. Adı geçen üç kavram arasındaki ilişkinin açıklığa kavuşması, toplumsal belleğin oluşum aşamalarında sosyal, kültürel, bilinçli-bilinçsiz, kanıksanmış ve aktarılmış davranışların toplum ve birey davranışlarını ne yönde etkilediğini anlamamız için önemlidir. İlgili üç kavrama ait literatürün derlenerek Berger ve Luckmann'ın toplumsal gerçeklik süreci için önemli olan sosyal inşa yaklaşımı ve Pierre Bourdieu'nun habitus kavramından yola çıkarak bu üç kavram arasındaki ilişki açığa çıkarılmıştır. Çalışma sonucunda toplumsal belleğin habitus ve toplumsal gerçeklik tarafından etkilendiği, oluşum sürecinde ise habitus ve toplumsal gerçekliğin dinamik yapısı tarafından etkilenen canlı ve yaşayan bir sistem olduğu ortaya koyulmuştur. Bireyin toplum içerisindeki davranışlarının ve düşüncelerinin kaynağını oluşturan dinamiklerinin ele alındığı bu makalede, bir hatırlama süreci olan toplumsal belleğin kolektif bir yapıya ulaşırken, habitus ve toplumsal gerçeklik tarafından nasıl şekillendiğini anlatarak bu çalışmanın literatüre katkı sağlaması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Bellek, Habitus, Toplumsal Gerçeklik, Kolektif Bilinç, Kültür

ABSTRACT

How is collective memory formed through interaction with individuals' habits and reality? This question is important for us to understand how individuals' social experiences and habituated internal behaviour functions in the formation of collective memory. In line with this question, in this article, in which the ideas of Berger and Luckmann, who emphasise the importance of social construction in the formation process of social reality, and how ingrained tendencies direct behaviours and shape social interactions through habitus, the most important concept of Bourdieu's sociological approach, are discussed, it is aimed to reveal how habitus and social reality affect collective memory. Clarifying the relationship between these three concepts is important for us to understand how social, cultural, conscious and unconscious, habituated and transmitted behaviours affect the behaviours of society

and individuals in the formation stages of collective memory. The relationship between these three concepts has been revealed based on Berger and Luckmann's social construction approach, which is important for the process of social reality, and Pierre Bourdieu's concept of habitus. As a result of the study, it has been revealed that collective memory is a living and living system that is influenced by habitus and social reality, and is affected by the dynamic structure of habitus and social reality in the process of formation. This article aims to contribute to the literature by explaining how collective memory, which is a process of remembering, is shaped by habitus and social reality while reaching a collective structure.

Keywords : Collective memory, Habitus, Social Reality, Collective Memory, Culture

Extended Abstract

Collective memory is the knowledge of the past that individuals themselves do not experience but learn from cultural artefacts. These cultural artefacts enable the formation of a common memory as a cumulative result of a society's narratives from the past. Examples of these cultural artefacts are literary works, rituals, ceremonies, symbols and values. All these dynamics are important milestones that ultimately lead to the formation of a common consciousness of a society. When we consider it in this direction, the essence of collective memory is not the past experienced by individuals in the same time and context, but the commonality of information and narratives about the past. The commonality of narratives about the past enables individuals belonging to that society to develop an identity and create a sense of unity. This sense of unity brings a common understanding by uniting society and individuals around certain values. At this point, culture plays a binding role between the individual and society. The deeper the roots of this binding role, the more likely it is to come to life in the life and memory of society. Culture, which takes place in a cyclical process, provides an inseparable integrity with the social structure by creating its own meaning and difference on a human basis. These effects of culture reveal what is expected from individuals in the society, shape the patterns that determine how the individual should behave and enable individuals to make sense of themselves and their environment.

This shaping process reveals the social reality. The process of social reality, in which the role of the individual in society is determined, regulates the individual's relationship with society by revealing the reflection of an ideological entity based on the perspectives presented by all the values, thoughts and behaviour patterns that exist in social life. Understanding social reality is crucial for navigating the complexity of human society and realising how our individual and collective identities are shaped by the social contexts in which we live. In essence, the relationship between collective memory and social reality is fluid and reciprocal between what a community remembers and how it understands its place in the world, based on how the social system is perceived and constructed.

Habitus, another concept thought to affect collective memory, has been a fundamental concept used by Bourdieu to explain much social behaviours. Habitus contributes to the reproduction of social structures by embedding certain memories and narratives within a community. While habitus is shaped by past experiences, it also offers an adaptive structure. New experiences change existing trends, allowing collective memory to evolve . This

adaptability means that the collective memories of groups can change as social conditions change, and it would not be wrong to say that this situation reveals a dynamic interaction between memory and habitus.

All of these explanations reveal that there may be different dynamics in the formation process of collective memory. The existence of these dynamics has been tried to be explained in line with social reality and habitus. In this article, the relationship between habitus, social reality and collective memory is explained by attempting to reveal how the sources that contribute to collective memory affect collective memory. In this article, which was prepared by compiling the national and international literature, it was concluded that collective memory, which is a process of remembering, is possible with the design of habitus and social reality. With these results, it is aimed to provide a more detailed understanding of the relationship between these three concepts by providing a source for future studies and to contribute to the national literature by facilitating the understanding of how individuals are shaped in society.

Giriş

Toplum, birey üzerine kurulmuş kümülatif bir sistem sonucu bireylerin var olduğu canlı bir organizma olarak yaşamaktadır. Bu kümülatif sistem; geçmiş, bugün ve gelecek üçgeni arasında bir ilişki sürdürmektedir. Söz konusu ilişki, bireylerin geçmişten gelen anlatılar doğrultusunda bugünü ve yarını şekillendirdiği ortak bir bellek oluşumuna zemin hazırlamıştır. Toplumsal belleğin temel düşünce yapısını ortaya koyan bu ilişki, toplum içerisindeki bireylerin birliktelik duygusuna dayalı eylemleri geçmiş anlatıların üzerine kurulu bir şekilde gerçekleştirmesine olanak sağlamaktadır. Bireyden beklenenin ne olduğunu ortaya koyan toplum, bu beklentileri geçmiş kültürel yapıtların anlatıları üzerinden gerçekleştirerek ortak bir bilincin inşasını sağlamakta ve bireyleri bu doğrultuda hareket etmeye yöneltmektedir. Toplumsal belleğin oluşum süreci geçmiş anlatıların günümüz dünyasında birey ve toplum için oluşturduğu yapı üzerine kurulu olsa da bu yapıyı etkileyen çeşitli faktörler bulunmaktadır. Adı geçen yapıyı çeşitlendirmek mümkün olsa da temelinde kültür ve çevre yatmaktadır.

Literatürden elde edilen veriler toplumsal bellek oluşumunu açıklamak için temel düzeyde bilgi sağlamak için yeterlidir; fakat böylesine girift bir yapıya sahip olgu için derinlemesine anlayış geliştirmek toplumsal belleğin nasıl hareket ettiğini ve oluştuğunu anlamamız için önemlidir. Önceki çalışmalar toplumsal belleği açıklarken sadece açıklamalar üzerinden gitmiş ve bu süreci etkileyen temel dinamiklerden bahsetmiştir. (Karaarslan, 2014, Hastie, Park ve Weber, 1984, Oriane ve Eustache, 2023, Assmann ve Czaplicka, 1995). Bu çalışma ise toplumsal belleği açıklamak ve temel dinamiklerin etkilerinden bahsetmekle birlikte, toplum yapısını açıklamada sıklıkla kullanılan “habitus” ve toplum içerisinde bireyden beklenenin ne olduğunun sınırlarını çizen “toplumsal gerçeklik” kavramları ile birlikte ele almaktadır. Bu iki kavramın toplumsal belleği açıklamada kullanılacak olması, toplumsal belleğin köklerini ortaya çıkararak insan zihninin toplumsal olarak işleyişine ve bu işleyişi etkileyen faktörlere karşı daha derin bir anlayış geliştirmemiz için önemlidir. İncelenen kaynaklarda toplumsal bellek sosyal psikoloji, halkla ilişkiler ve medya ile olan ilişkileri üzerinden ele alınmıştır. (Kuzmanic, 2008, Özkan, 2022, Atik ve Erdoğan, 2014). Elbette bu konular toplumsal belleğin anlaşılması için değerli bilgiler sağlamaktadır; fakat toplumsal belleğin daha derin bir bağlamda anlaşılması için bunların ötesinde geniş bir yapıda incelenmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda toplumsal belleğin oluşum sürecinde, bireyin düşünce sistemini ve toplum içerisindeki rolünü ortaya koyan toplumsal gerçeklik, geçmişin anlatılarını günümüz yaşam pratiklerine ekleyen ve davranışları bu doğrultuda şekillendiren habitus’un etkilerini görmek, toplumsal belleğin anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

Farklı kaynaklardan beslenen toplumsal belleğin, habitus ve toplumsal gerçekliğin etkileri ile nasıl bir ilişkide olduğunu ortaya koymak bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için de literatürde toplumsal gerçeklik, habitus ve toplumsal belleğe yönelik bilgiler için betimleyici analiz yapılmıştır.

Toplumsal Gerçeklik

Toplumsal yaşamın temel aktörü olan birey, gerçekliğin oluşum sürecinde başat rol oynamaktadır. Var olan tüm değerlerin edinim sürecinde merkezde olan birey, bu değerlerin oluşum sürecine katkıda bulunurken aynı zamanda oluşan değerlerden etkilenecek dönüşümlü bir sürecin içerisinde kendini bulmaktadır. Değerler ise daha derin bağlamda geçmiş ve mevcuttaki kültürel anlayışın ortaya çıkardığı bakış açılarına göre şekillenerek günümüzde son halini almaktadır. Toplumsal yaşam içerisinde var olan tüm değer, düşünce ve davranış kalıplarının ortaya sunduğu bakış açıları temelde bir ideolojik varlığın yansımasını ortaya çıkararak bireyin toplumla ilişkisini düzenlemektedir. İdeoloji ise bireyin yaşam sürecindeki tutumu ve toplumsal sistem içerisindeki varlığını anlamlandıran, fikirlere ve inançlara yanıt sunan ve bunlarla paralel şekilde davranış ve eylemleri savunan düşünce ve inanç modeli olarak tanımlanmaktadır. (Lowenstein, 1953, s. 52). İdeolojik üretim kişinin içine doğduğu sosyal yapının sunduğu tüm bileşenlere karşı sergileyeceği tavırları ve bu bileşenlere uygun yaşam tarzını belirleyerek toplumsal gerçekliğin ilk adımını atmaktadır. Toplumsal gerçekliğin temelinde yatan kolektif bilinç ve davranış güdüsü bu noktada kendini göstermektedir. Bu durumla ilgili olarak Searle'nin şu sözleri durumu özetler nitelik taşımaktadır: *"Başta bizimki olmak üzere birçok hayvan türü kolektif niyetlilik kapasitesine sahiptir. Bununla sadece iş birliğine dayalı davranışlarda bulunmalarını değil, aynı zamanda inançlar, arzular ve niyetler gibi kolektif durumlarını paylaşmalarını kastediyorum. Bunun bariz örnekleri, benim bir eylemi sadece topluluk olarak bir şeyi gerçekleştirirken yaptığım durumlardır. Eğer bir orkestrada kemancı isem, senfoni performansımızdaki rolümü oynarım."* (Searle, 1995, s. 23).

İçinde bulunduğumuz ortam ve şartlar bizden beklenenin ne olduğunu ortaya koymaktadır. Bir sosyal yapı etrafında şekillenen toplumsal gerçeklik, sosyal yapının inşa ettiği değerler üzerine kurulu bir şekilde işlemekte ve kolektif niyet etrafında hareket etmektedir. Toplumsal gerçekliğin bir diğer aşaması ise sosyal inşa aşamasıdır. Sosyal inşa yaklaşımı, toplumsal gerçekliğin sosyal sistem ve bu sistem içerisindeki mevcut ilişkiler yoluyla nasıl oluştuğunu yeniden yorumlanmasını gerektirmektedir. (Berger ve Luckmann, 1989). Berger ve Luckmann'ın temsilciliğini yaptığı bu yaklaşıma göre gerçekliğin sosyal bir süreçle inşa edildiği ve bu inşa sürecinin bilim sosyolojisinin odak noktası olması gerektirir. Berger ve Luckmann'a göre, toplumsal kurumlar, toplumun büyük bir kesiminin bu kurumları tanıması, onlara uygun davranması ve zamanla bu kurumların meşruiyetini güçlendirmesi nedeniyle varlıklarını sürdürmektedir. (Sismondo, 1993, s. 520). Sosyal inşa, insan yaşamının büyük bir kısmının sosyal ve kişilerarası etkiler nedeniyle var olduğuna inanan bir bakış açısı olarak tanımlanmaktadır (Gergen, 1985, s. 265). Bu tanım üzerinden gidildiğinde sosyal inşa, toplumun üyeleri arasındaki etkileşimler ve anlaşmalar yoluyla kavramları, inançları, normları ve değerleri kolektif olarak yarattığı ve sürdürdüğü bir süreci ifade etmektedir. Bu çerçevede sosyoloji ve sosyal ontolojide, bireylerin gerçeklik olarak algıladıkları şeylerin çoğunun doğuştan belirlenmiş veya biyolojik olarak sabit olmaktan ziyade sosyal sözleşmeler tarafından şekillendirildiğini öne süren bir teori olan sosyal inşacılığın merkezinde yer

almaktadır. Toplum arasındaki tüm etkileşimin temelinde Berger ve Luckmann'a göre bilgi yatmaktadır. Bilgi, Berger ve Luckmann'ın sosyal inşacılık yaklaşımının merkezinde yer alan ve toplum içindeki bireylerin etkileşimleri tarafından yaratılmış bir güçtür. (Schwandt, 2003).

Berger ve Luckmann'ın sosyal inşa yaklaşımında ön plana çıkan dört temel kavram bulunmaktadır. Bunlar; dışsallaştırma, nesnelleşme, içselleştirme ve sosyal diyalektiktir. Sosyal inşa sürecinin temel başlangıç noktası olan dışsallaştırma sürecinde bireyler, içsel düşüncelerini ve deneyimlerini dışarıya yansıtarak toplumsal gerçekliği şekillendirmeye başlarlar. Dışsallaştırma, bu yönüyle bireylerin sosyal etkileşimleri aracılığıyla yeni anlamlar ve normlar geliştirmelerine olanak tanımaktadır. Dışa vurulan bu gerçeklik, zamanla nesnel bir gerçeklik haline dönüşür. Bu süreçte bireylerin geliştirdiği normlar ve değerler, toplum tarafından benimsenir ve meşrulaştırılır. Sonuç olarak, bu normlar bireyler için dışsal ve zorlayıcı bir gerçeklik olarak deneyimlenmektedir. Son aşama olan içselleştirme ise, nesnelleşen toplumsal gerçekliğin toplum üyeleri tarafından içsel olarak kabul edildiği aşamadır. Bireyler, toplumun normlarını ve değerlerini kendi kimliklerine entegre ederek toplumsal rollerini benimsemeleriyle gerçekleşmektedir. (Berger ve Luckmann, 2008). Berger ve Luckmann, gerçekliğin sosyal inşasında dışsallaştırma, nesnelleşme ve içselleştirme düzleminde gerçekleşen sosyal diyalektiği vurgulamaktadır. Bu yaklaşım doğrultusunda, toplum öncelikli olarak “nesnel/objektif gerçeklik olarak” daha sonra da “öznel/sübjektif gerçeklik olarak” karşımıza çıkmaktadır. (Balkız ve Öğüt, 2012, s. 36).

Tüm bu anlatılan dikkate alındığında Berger ve Luckmann'ın sosyal inşa teorisi, insanların belirli bir durumun varlığına dair tutumları, o durum hakkında sahip oldukları bilgiyle doğrudan ilişkilidir. Bu bilgi, bireylerin o duruma nasıl yaklaşacaklarını ve onunla nasıl etkileşimde bulunacaklarını belirlemektedir. Bu doğrultuda bir durum hakkında toplumda yaygın bir genel bilgi oluştuğunda, bu durum o nesnenin varlığını pekiştirerek o toplumun büyük bir kesiminin bu bilgiye sahip olması, nesnenin kabul görmesini sağlamaktadır. Bir diğer aşamada ise, mevcut durum hakkındaki bilginin bireyler arasında aktarılması, onun varlığının toplumsal olarak meşrulaşmasına katkıda bulunur. Bu aktarım süreci, bireylerin sosyal etkileşimleri aracılığıyla gerçekleşir ve zamanla o durumun algısını güçlendirerek devam ettirmektedir. Son aşamada ise tüm bu süreçler bir araya gelerek o durumu yadsınamaz bir noktaya getirmektedir. Bu nokta ise toplumsal gerçekliğin sosyal olarak inşa edildiği son aşamadır. Bu üç aşama arasında sürekli bir etkileşim vardır; bireyler her zaman toplumsal yapıyı etkilerken, aynı zamanda bu yapıdan da etkilenirler. Dolayısıyla, toplum hem bireylerin bir ürünü hem de bireylerin üzerinde etkili olan bir yapı olarak görülür. Bu durum, toplumsal gerçekliğin dinamik ve değişken doğasını ortaya koyar; bireylerin eylemleri, toplumsal normların yeniden şekillenmesine yol açarken, bu normlar da bireylerin davranışlarını yönlendirmektedir. Sonuç olarak, Berger ve Luckmann'ın teorisi, toplumsal gerçekliğin sürekli bir inşa süreci olduğunu ve bu sürecin öznel deneyimlerle nesnel yapılar arasında sürekli bir etkileşim içinde gerçekleştiğini vurgulamaktadır.

Genetik olarak miras alınan faktörler ve sosyal faktörler aynı anda toplumsal gerçeklik sürecine dahil olsa da sosyal inşacılık genetik mirasın etkisini reddetmez. Bununla birlikte

toplumsal ve bireysel yaşam üzerindeki sosyal etkileri araştırmaya odaklanır. Ek olarak evrensel doğru veya yanlışın, iyi veya kötünün ne olduğunu asla bilemeyeceğimizi; sadece doğru, yanlış, iyi, kötü hakkındaki hikâyeleri bildiğimizi söyler (Galbin,2014, s. 82). Gerçekliğin oluşumu bu anlatılar üzerinden şekillenerek değişken bir yapıya bürünmektedir. Bu değişkenlik toplumlar arasında farklılık gösterebildiği gibi aynı toplum içerisinde farklı kesimler arasında da değişkenlik gösterebilmektedir. Bir anlamlandırma süreci olarak karşımıza çıkan sosyal inşayı canlı ve değişken bir yapı olarak tanımlamak mümkündür. Özetle sosyal inşa; toplumların, kolektif insan etkileşimleri yoluyla nasıl anlam ve yapı oluşturdıklarını anlamada temel bir kavramdır ve gerçeklik algılarını şekillendirmede kültür ve bağlamın rolünü vurgulamaktadır.

Toplumsal gerçekliğin oluşum sürecinde birey, gerçekliği oluşturduğu gibi toplumsal gerçeklikten de etkilenmektedir. Toplumun sunduğu davranış biçimlerini özümseyerek bu davranış biçimlerine uygun bir bakış açısı oluşturarak toplumsallaşma sürecini başlatmaktadır. Toplumsallaşma süreci, kişinin hayata adım attığı ilk andan başlayarak ait olduğu çevrede edindiği değerler eşliğinde şekillenmektedir (Büyükkantarcıoğlu, 2006, s.s 11-12).

Bireyin yaşam içerisinde yer aldığı tüm sosyal çevreler (okul, aile, iş vb.) bu gerçekliği etkileyen önemli yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. İlgili çevrelerin sunduğu değerler, bireyin varlığını anlamlandırmasına ve tutumlarını şekillendirmesine yol açmaktadır. İdeolojik bir tutum olan toplumsal gerçekliğin temeli, bu davranışları ileten yapıların sahip olduğu bakış açıları üzerine kurulmuştur. Bu yapılar bireyden beklenenin ne olduğunu ürettiği ideolojik söylemler aracılığıyla aktarmakta ve toplumun yapısını bu doğrultuda şekillendirmektedir. Üretilen ideolojiler aktif toplumsal bilgiyi ve toplumsal gerçekliği etkileme ve değiştirme yeteneğine sahiptirler (Berger ve Luckmann, 1989, ss. 7-10).

Söz konusu etkileme ve değiştirme yeteneği ise hiç kuşkusuz bir yaşam pratiği olan dil aracılığı ile gerçekleşmektedir. Toplumların duygu, düşünce ve fikirlerini aktardığı dil, bir toplumun hayatı nasıl algıladığını ve o toplumun sahip olduğu temel özelliklerini yansıtan kültürel bir araç konumundadır. Dil, toplumu var eden tüm dinamiklere sirayet eden güçlü bir etkiye sahiptir. Öyle ki toplumsal cinsiyet, kadın-erkek ilişkisi, din, ırk, siyasi yapı, iş yapış tarzı, eğitim, hukuk, aile içi ilişkiler ve diğer tüm dinamiklerin işleyiş süreci dilin kullanım biçimi ile doğrudan ilişkilidir. Kültürel bir özellik gösteren dil, neyi nasıl algıladığımızı belirleyen bir söylem biçimi ve ilişki düzenleyicidir. Tüm bu dinamiklerin merkezinde olan iletişimsel yönü ile ön plana çıkan dil, toplumsal gerçekliği anlamlandırma yoluyla inşa etmektedir. Bir iletişim sürecinin çıktısı olarak anlamlandırma pratiği oluşturan toplumsal gerçeklik, ortak eylem ilkesi etrafında şekillenerek toplumun ortak hareket, anlamlandırma ve uygulamalarına dayanmaktadır (Büyükkantarcıoğlu, 2006, s. 20).

Ortak eyleme vurgu yapan toplumsal gerçeklik, kolektif bir bilincin varlığını ortaya çıkarmaktadır. Bireylerin topluluk içindeki davranışlarına, etkileşimlerine ve algılarına rehberlik eden sosyal gerçekliğin kolektif anlayışı bilinç tarafından ortaya konulmaktadır.

Ortaya konan bu bilinç, kolektif bir yapı göstererek toplumun üyelerini birleştiren ve ortak kimliklerini şekillendiren paylaşılan inançlar, değerler, normlar ve sembolleri ifade eden bağlayıcıları içermektedir. Bu sistemin temsilcisi ise kolektif bilinçtir. Kolektif bilinç alanında yaptığı çalışmalarla ön plana çıkan Durkheim'a göre kolektif bilinç, aynı toplumun ortalama üyeleri için ortak olan inanç ve duyguların toplamıdır ve bu tikel vicdanlardan tamamen farklı bir şeydir; ancak yalnızca onlar aracılığıyla gerçekleştirilmekte, bu kolektif bilincin otoritesi esas olarak geçmiş ve gelenekten beslenmektedir (Wortmann, 2007, s.1). Bu noktada kolektif bilincin temelinde kültürün yattığını görmemiz mümkündür. Geçmişten gelen kültürel dinamiklerin son şeklini verdiği kolektif bilinç, toplumda ortak duyguların ve değerlerin benimsenmesine katkıda bulunarak bir anlam oluşumunu sağlamaktadır. Geçmişten gelen anlatılar, günümüzün aydınlatıcısı olmakla birlikte geleceğe yönelik bir kılavuz görevi görerek davranışların yönünü belirlemektedir (Assmann, 2018, s.305). Toplumun hafızasında yer eden anlamların yaşam içerisinde hayat bulması bir ortaklık ve aidiyet hissini de beraberinde getirerek toplumdaki bağların bütünlüğünü sağlamada önemli bir rol oynamaktadır.

Bireyin yaşamı içerisinde düşünce ve davranışlarını belirleyen ideolojik söylemler sonucu gerçekleşen toplumsal gerçeklik, toplum içerisinde bireyden beklenenin ne olduğunu, nasıl düşünmesi gerektiğini ve nasıl hareket etmesi gerektiğini belirleyen ortak hareket ve anlamlandırma süreci olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireylerin toplu bir şekilde içinde olduğu toplumsal hayatın düzeni, bireyi etkilediği gibi bireyden de etkilenerek karşılıklı etkileşime dayalı bir süreç olarak devam etmektedir. Bu süreç, toplumların ortak değer yargıları ve anlamları etrafında toplanarak bir bütünlük oluşturmasını sağlayarak kolektif bir bilinç inşası sunmaktadır. Geçmiş pratiklerden esinlenerek gelecek için yol gösterici bir nitelik gösteren kolektif bilinç, bireyleri uyumlu bir bütün halinde birbirine bağlayan toplumsal normların ortak anlayışı sayesinde paylaşılan uygulama ve değerler ile bireyleri birleştirmekte ve dayanışma güdüsü ile bireyler ve gruplar arasındaki karşılıklı bağımlılığı sağlamaktadır. Bireyler, belleklerini toplum içerisinde kazanırlar, toplum içerisinde öğrenir ve toplumla birlikte hatırlar (Özkan, 2022, s. 155). Buradan hareketle toplumların sistematik bir düzen içerisinde hareket etmesi ve ortak değerler etrafında birleşmesi için, toplumun bireye ihtiyacı olduğu kadar bireyin de topluma ihtiyacı vardır ve bu iki yapı birbirinden bağımsız olarak düşünülemez.

Anlatılanlar üzerinden yola çıktığımızda ideoloji, toplumsal gerçeklik ve kolektif bilinç arasındaki ilişkinin döngüsel ve dinamik olduğunu görmemiz mümkündür. Açmak gerekirse, kolektif bilinç ideolojiler için ortak bir çerçeve sağlamakta ve bu da toplumsal gerçekliği şekillendirerek onu etkilemektedir. Bu ilişkiyi anlamak, paylaşılan inanç ve değerlerin bireyleri kolektif eylem ve toplumsal dönüşüm için nasıl harekete geçirebileceğini vurguladığı için toplumsal hareketleri, kolektif davranışları ve toplumsal değişim süreçlerini analiz etmek için çok önemlidir. Toplumsal gerçekliğe ilişkin her türlü açıklamanın temeli, kolektif davranışın ve özellikle de kolektif kasıtlı davranışın doğasına ilişkin bir açıklamadır. Sosyal uygulamalar ve her türlü sosyal etkileşim, esasen bir tür kolektif kasıtlı davranış içermektedir (Ludwig, 2007, s. 49). Toplumsal gerçekliğin temelleri sosyal inşa ve kolektif niyet üzerine

kuruludur. Bu teoriler, toplumsal gerçekliklerin sabit olmadığını, insan etkileşimleri, kültürel anlatılar ve kolektif anlaşmalarla sürekli olarak şekillendiğini göstermektedir. İlgili temellerin anlaşılması, toplumsal normların ve değerlerin nasıl oluştuğunun ve sürdürüldüğünün daha derinlemesine kavranmasını sağlamaktadır.

Habitus

İnsan davranışlarının anlaşılmasında kilit bir rol teşkil eden habitus, bireylerin dünyayı algılama biçimlerine yönelik geliştirilen sosyolojik bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan davranışlarının temelinde yatan şey nedir, sorusuna yanıt niteliğinde açıklamalar sunan habitus kavramı, Pierre Bourdieu'nun bu soru temeline yönelik yaklaşımlarını içermektedir. Toplum içerisinde yer edinen birey, yaşadığı çevreye uyumlanarak toplumsal sistemin bir parçası olarak varlığını devam ettirmek durumundadır. Bu varlığın devamı ise bireyin yaşadığı toplumsal çevrenin genel yapısına uygun olarak şekillenme yeteneğine bağlıdır. İnsan ve toplum zihninde var olan davranış ve tutumlarla gün yüzüne çıkan toplumsal aynılık ve farklılıkların kaynağı olan habitus, bireyi içsel olarak kontrol eden yapılandırıcı bir sistemdir (Bourdieu ve Wacquant, 2014, s.27). Habitus, bireyin içsel olarak şekillenme sürecini sağlamakta; fakat dışsal davranışların salt belirleyeni olmamaktadır. Bu noktada habitus farklı farklılıklar yaratmaktadır; iyiyi kötüyü, doğruyla yanlış ve seçkin olanla sıradan arasında ayrımlar yapmaktadır fakat bunlar aynı şey değildir. (Bourdieu, 1996, s. 17).

Habitus, bireysel davranışların temelde topluma ait olduğunu savunmaktadır. Mevcut düzen etrafında şekillenen davranışların yansımaları eylemler aracılığı ile ortaya çıkmaktadır. Birey, bir davranış gerçekleştirdiğinde aslında bu toplumun sosyal yapısını yansıtan eylemdir. Birey, toplumun içselleştirmiş olduğu kalıpları yansıttığı gibi yeniden üretmek habitusun devamlılığını sağlamaktadır. Örneğin, kaza yapan birine yardım etmek toplum içerisinde kanıksanmış bir hareket olarak görülmektedir. Birey, bu noktada öznel olarak yardım etmeme refleksine sahip olsa bile, toplum içerisinde var olan yardım etme kalıbına uygun davranmak durumundadır. Bir bakıma toplum içerisinde kabul görme pratiği olarak var olan davranışlarımızın temelinde dışlanmama isteği yatmaktadır. Habitusun bir diğer önemli işlevi, bireylerin farklı alanlarda benzer pozisyonlar üstlenen gruplar arasında bir ortaklık oluşturma isteği taşıyarak bu benzerliklere zemin hazırlamasıdır. Bu sayede, bireyler arasındaki ilişkilerde ve toplumsal yapıların dinamiklerinde bir tutarlılık sağlanır. (Gorski, 2015, s. 61). Bu noktada birey ve toplum iç içe geçen bir yapıya bürünmektedir. Toplumun devamlılığı toplumun bireye yönelttiği davranış kalıplarının birey tarafından eyleme dökülmesine bağlıdır. Habitus, aynı grup veya sınıfın tüm üyeleri için ortak olan içselleştirilmiş yapılar algısı, kavrama ve eylem şemalarından oluşan öznel; ancak bireysel olmayan bir sistemdir (Bourdieu, 1977, s. 86). Burdan yola çıkarak habitusun kişinin toplumdaki var olan diğer kişilerin sürekli olarak tekrarladığı davranışları yerine getirdiğinde oluşan yönlendirici bir mekanizma olduğunu söylemek mümkündür. Habitus kavramı, bireylerin geçmiş deneyimlerini bir araya getirerek sürekli bir algı ve anlama çerçevesi oluşturan bir sistemdir. Bu sistem, aktörlerin benzer şekilde şekillendirilmiş sorunlarına çözüm bulmalarını sağlamak amacıyla analogik transferi

kullanır. Aynı zamanda, bu algı ve eylem matrisi, sonu olmayan görevlerde başarı elde etmeyi hedefleyen ve sürekli bir dönüşüm potansiyeline sahip olan bir eylem sistemidir. Habitus, bireylerin farklı alanlarda benzer konumlar arasında ilişki kurmalarına yardımcı olarak toplumsal yapıların sürekliliğini sağlamaktadır. (Bourdieu, 1977, s.82-83).

Kişinin toplumsal düzendeki yerine uygun davranışlar sergilemesini sağlayan eğilim seti olan habitus; bireyi psikolojik, biyolojik ve hatta kültürel olarak topluma hazırlamaktadır (Calhoun, 2007, s.104). Habitus kavramıyla, bireyin özneliği ile toplumsal dünyanın nesneliliği arasındaki bağlantı bireyin bedeninde somutlaşmaktadır. Habitus, yapılandırılmış bir yapıdır; kişinin ne yediği ve onu yeme biçimi, yaptığı spor ve yapma biçimi, siyasi görüşleri ve bunları ifade etme biçimi, sanayi sahibinin ilgili faaliyetlerinden sistematik olarak farklıdır. Bu yönüyle habitus, farklı ve ayırt edici pratiklerin üretici ilkesidir. (Bourdieu, 1996, s. 17). Toplum, tarih ve kültürün sunduğu varoluşsal şartları yönlendirici bir mekanizma olarak içselleştirip bünyesinde taşıyan birey, toplumun şartlarını algı ve değerlendirme sistemlerini öznel yapısında içselleştirerek topluma aşına hale gelmektedir. Habitus, bu yönüyle geçmişten gelen ve bugün devam eden bir yaşam pratiğidir. Geçmiş öğretilerin toplum içerisinde yer edinmiş olması bireylerin kanıksanmış davranışlarının temelini oluşturmakta ve habitusu tarihsel bir yapıya büründürmektedir. Kolektif bir yapının varlığına atıfta bulunan habitus, birey ve toplum arasındaki zıtlıkları ortadan kaldırarak birbirlerini karşılıklı olarak inşa etmesine olanak sağlamakta ve ortaklaşa bir pratik geliştirmektedir. Bourdieu, toplumsal alanda benzer konumlara sahip bireylerin ortaklaşa sahip olduğu kolektif bilinçleri sınıfsal habitus olarak tanımlamaktadır. Bu kavram, bireylerin sosyal konumlarıyla şekillenen ortak değer ve normların bir yansımasıdır. (Timur, 2006, s.17).

Bu açıdan ele aldığımızda insanların toplumsal eylemlerini belirleyen ilkeler ne bireysel bilinçlerde ne de dışsal nesnelere ve kurumlarda yer alır. Bu eylemlerin kaynağı, toplumsalın iki yönü arasındaki etkileşimde gizlidir; toplum, bir yandan nesneleşmiş kurumlar ve şeyler olarak var olurken, diğer yandan bireylerin bedenlerinde içselleştirilmiş algılama, hissetme, düşünme ve davranma eğilimleri olarak habitus biçiminde kendini gösterir (Bourdieu, 1982, s. 37-38). Bu bakış açısı, bize Berger ve Luckmann'ın temsilciliğini yaptığı sosyal inşa yaklaşımında yer alan dışsallaştırma, nesnelleştirme, içselleştirme ve sosyal diyalektik kavramlarını hatırlatmaktadır. Bu noktada habitus ve sosyal inşa arasındaki temel benzerliğe dikkat çekmek gerekmektedir.

Habitus; bireyin zorunluluklar nedeniyle karşılaştığı çıkmazlardan kurtulmasına yardımcı olan bir ilkedir. Bu ilke, bireyin sosyal yapı içerisindeki konumunu -örneğin, hiyerarşideki yeri, cinsiyeti ve aile içindeki yaş sıralamasına göre belirlenen pozisyonları- dikkate alarak çözümler önermektedir (Bourdieu, 2002, s. 558). Örneklendirmek gerekirse, *“habitus yatkınlıklardan yola çıkarak insanı biçimlendiren pratik yollar bulmaya yarayan bir kavramdır. O zaman kişinin kendi evine evinde bulunan eşyaların ve odaların konumuna odalarda bulunan eşyalara zaman içerisinde farkında olarak ya da olmayarak alışmaktadır. Yaşadığı alana aşına olan birey herhangi bir zor durum altında kaldığında kendi*

yatkınlıklarından yola çıkarak anında bir çözüm yolu bulabilecektir. Karanlıkta kaldığını varsayalım bu durumda zaten aşına olduğu evinde koridorlardan geçerek bulması gereken çözümü kolaylıkla sağlayabilecektir. Isınmanın kesildiği durumda yine zaten aşına olduğu evinde hemen pratik bir ısınma yolu bulacaktır. Fakat ortamı değiştirdiğinde bilmediği bir yerleşim yerinde ve bilmediği bir evde olduğunu varsayarsak orada yatkınlıklarından yola çıkarak kendini koruma mekanizması oluşturamayarak çözüm yolu bulamamaktadır” (Kaplan ve Yardımcıoğlu, 2020, s. 27). Bourdieu’ya göre habitus, bilinçli bir düşünce gerektirmeyen, plansız bir yönelim durumu olarak tanımlanabilir. Bu durum, eyleyicinin açıkça ifade etmediği bir biçimde geleceğe yönelik planlar yapmasını sağlayan toplumsal alanlardaki düzenliliklere dair pratik bir hakimiyet şeklidir. Habitus, bireylerin eğilimlerini ve alışkanlıklarını içeren bir bütünlük olarak ortaya çıkar.

Bireyin toplumsal pratiklerini şekillendiren içsel bir yapı olarak, bireyin sosyal çevresiyle etkileşiminde belirleyici bir rol oynamakta ve bu sayede bireylerin sosyal dünyayı anlamlandırmalarına katkıda bulunmaktadır. İlgili koşullara bağlantılı olarak sosyal koşullanmanın ürünü olan habitus, her bir konum sınıfına karşılık gelen ve davranış kalıbıyla birleşen sistematik özellikler kümesi oluşturmaktadır. (Bourdieu,1996, s. 15). Sosyal yaşamla uyum içinde hareket eden habitus, bireye çeşitli olasılıklar sunarak uygun ve uygun olmayan davranışlar arasında sınırlar belirlemektedir. Bu döngüsel süreç, bireyin kim olduğunu ve hangi sosyal bağlamda yer aldığını hatırlamasına yardımcı olmaktadır (Özkan,2018, s.76). Habitus kavramı, Pierre Bourdieu’ye göre kişinin kimliğini oluşturmakta ve habitus kişinin sahip olduğu şey değil bizzat kişinin olduğu şeydir. Ortam, yani habitus değiştikçe kişiyi oluşturan dinamiklerde değişime uğramaktadır bu değişim zamansal ve mekânsal ortama göre yeniden oluşmaktadır. Bu yönüyle habitus kendini yenileyen dinamik bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu durum yine Pierre Bourdieu tarafından ele alınan sermaye türlerinden olan kültürel sermaye kavramını akıllara getirmektedir. Kültürel sermaye, kültürel eserlerin “nesnelleştirilmiş” biçiminde bu sermayeye ayrıcalıklı erişim sağlayan bireysel eğilimler ve yetkinliklerde “somutlaşan” sermaye olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte akademik değerlendirme de dahil olmak üzere kültürel kriterlerde ve dolayısıyla nihayetinde sahiplerine getiri sağlayan eğitim yeterliliklerinde görülmektedir (Goldthorpe, 2007, s.4). Kültürel sermaye sosyalleşme ve eğitim yoluyla edinilir ve bireyin çeşitli sosyal alanlarda etkin bir şekilde gezinme becerisini etkilemektedir. Edinilen kültürel sermaye, kişinin toplum içerisinde nerede yer aldığını ve nasıl davranması gerektiğini ortaya koyan habitusa kaynaklık eden önemli bir anlayış biçimidir. Kültürel sermaye ve habitus arasındaki etkileşim, sosyal dinamikleri ve eğitim sonuçlarını anlamak için temel bir bakış açısı sunmaktadır. Kültürel sermaye habitusu şekillendirmekle birlikte, sosyal yapıların bireysel davranış ve kimlik üzerindeki etkilerine de aracılık etmektedir (Gaddis, 2013). Bu ilişki, kültürel kaynakların toplumsal gerçeklikleri yönlendirmedeki önemini vurgulamakta ve sosyal eşitsizliklerin sürdürüldüğü veya bunlara meydan okunduğu mekanizmaların altını çizmektedir.

Özetle habitus, Bourdieu'nün sosyolojik çerçevesinin önemli bir unsuru olarak hizmet eden karmaşık ve çok yönlü bir kavramdır. Bireysel eylemlilik ile sosyal yapı arasındaki boşluğu doldurarak, kökleşmiş eğilimlerin davranışları nasıl yönlendirdiğini ve sosyal etkileşimleri nasıl şekillendirdiğini göstermektedir. Habitusu anlamak sosyal yaşamın dinamikleri, kültürel normların yeniden üretimi ve sosyal değişim potansiyeli hakkında değerli içgörüler elde edilmesine olanak sağlayarak toplumsal gerçekliği şekillendirmede önemli bir rol oynamaktadır.

Toplumsal Bellek

Bellek kavramı, her şeyden önce zihinsel bir süreç olarak anlamına gelmektedir. Bellek; geçmişten gelen anlatıları, değerleri, yaşam pratiklerini, kültürel öğeleri ve yaşama ait diğer tüm bileşenleri günümüz insanı için taşıyan köprü görevi görmektedir. Geçmişte başlayıp bugün ve gelecek için temel inşa eden bellek, toplumların davranış biçimlerinden düşünce kalıplarına kadar bireyi var eden tüm dinamikleri etkileme ve şekillendirme yeteneğine sahip önemli bir kavram olarak hayatımızın içerisinde yer almaktadır. Bireyin hatırladığı veya belli belirsiz anımsadığı olayların zihinde birikmiş hali olan bellek, birey için yönlendirici bir işleve sahiptir.

Bireylerin bir araya gelerek oluşturduğu toplumun da bireyler gibi bellekleri mevcuttur ve bu bellek öznelinden çok nesnel bir özellik göstermektedir. *“Esasen bireye mahsus olmakla birlikte bir topluluğun üyesi olmanın kaçınılmazlığından bellek, oluşumu gereği toplumsaldır. Zira bireylerin belleklerini edindikleri yer toplumdur, bireyler içinde yaşadıkları toplumla birlikte öğrenir ve onunla birlikte hatırlar”* (Özkan, 2022, s. 155). Bireyin belleği, içinde yaşadığı toplumun kültürel kodları ve kolektif deneyimleriyle şekillenmektedir. Birey, toplumsal etkileşimler yoluyla edindiği bilgi ve deneyimleri bellekte depolamakta ve hatırlamaktadır. Bu süreçte, bireyin belleği toplumsallaşırken, toplumun belleği de bireylerin hafızalarında somutlaşmaktadır. Bu noktada bellek hem bireysel olarak toplumsal olanı şekillendirmekte hem de topluma ait olanı bireyin zihninde yaşatarak dönüşümlü bir süreci beraberinde getirmektedir. Toplumsal bellek, bireyin daha önceden deneyimine sahip olmadığı ancak kültürel anlatılar ve yapıtlar aracılığıyla geçmişe ait bilgidir. Bu noktada kritik öneme sahip üç unsur bulunmaktadır. Bunlar; sosyal olarak yapılanan bireysel hafıza, sosyal aktarım için kültürel formlar ve kültürel formların inşa ettiği bireysel hafızadır (Schudson, 1997, s. 348). Toplumsal belleğin özünde bireylerin aynı zaman ve bağlam içerisinde yaşanan geçmiş değil, geçmişe dair bilgilerin ve anlatıların ortak oluşu yatmaktadır.

Bu bilgilere ve anlatılara kaynaklık eden yapıtları ise şöyle sıralamak mümkündür: Edebi eserler, anıtlar, müzeler, tarihi olaylar, eğitim, törenler ve ritüellerdir. Bu kıstaslara farklı kaynaklar da eklemek mümkündür. Fakat burada idrak edilmesi gereken husus, tüm bu kaynakların bir bireyler topluluğu tarafından inşa edilmiş olmasıdır. Birey, tüm bu kaynaklar aracılığıyla bir ortaklık bağı kurmakta, toplumun geneli tarafında kanıksar hale gelmekte ve bu geçmiş üzerine paylaşımını artırarak toplumsal belleğin gücünü de artırmaktadır. Artan

toplumsal belleğin gücü beraberinde toplumsal aidiyet hissini de gün yüzüne çıkarmaktadır. Toplumsal aidiyetin yarattığı “biz” duygusu toplumun bir arada tutularak belirli amaçlar etrafında hareket etmesini de beraberinde getirmektedir. Toplumsal bellek, bireylerin bir toplumun üyeleri olarak içselleştirdikleri normlar, değerler ve beklentiler gibi sosyal çerçeveler tarafından şekillendirilmektedir (Tuncel, 2014). Toplumsal bellek, toplumların geçmişleri hakkındaki bilgiyi kolektif olarak nasıl inşa ettiklerini ve aktardıklarını yansıtan çok yönlü bir olgudur. Hem bireysel hem de kolektif düzeyde işleyerek çeşitli sosyal kaynaklardan yararlanmakta ve insan deneyiminin çeşitli yönlerini şekillendirmektedir.

Kanıksanmış davranışların ve içselleştirilmiş değerlerin varlığı toplumsal belleğin dinamik ve güncel bir yapıda varlık sürdürmesini sağlamaktadır. Hayatımızdaki her döneme ait anıları saklarız ve bunlar aracılığıyla süre gelen bir ilişki kimliğimize dair hissi sürekli kılmaktadır (Halbwachs, 1992, s. 47). Kimliğe ve belleğe ait toplumsal çerçeveler, toplumların dönüşümüyle paralel bir şekilde hareket etmektedir. Bireye ve topluma ait bellek için sosyal çevreler gelişim gösterdikçe bireylerin hafızaları evrim geçirmektedir ve hatırlanan olaylara, değerlere ve normlara ait algılarda değişmektedir. Kısacası, toplumsal değişim neyin hatırlandığını ve nasıl hatırlandığını dönüştürmektedir. Toplumun yönlendirilmek istediği bilinç o toplumda var olması istenen değerlerin ve bakış açılarının temelini atmaktadır.

Özellikle toplum gibi kapsayıcı bir oluşumun ortak paydada oluşturduğu değerler, toplumu bir arada tutmak için önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin, milli bilinç şuuruna sahip bir topluluğun ülke çıkarlarına ve kültürel miraslara sahip çıkması beklenen bir davranış biçimidir. Milli bilinç temeli üzerine inşa edilmiş bir toplumsal bellek, siyasi ilişkileri ortaya çıkarmaktadır. Toplumsal bellek bu yönüyle ele alındığında, siyasi iktidarların toplum nezdinde birliği sağlamak için toplumun tüm üyelerinin aşına olduğu, aidiyet hissi oluşturan ve yabancılaşmaya fırsat vermeyen bir bellektir (Halbwachs, 2018, s.46). Tutarlılığı olmayan toplumsal bellek beraberinde toplumsal çatışmalara yol açabileceği gibi siyasi fikir ve eylemleri de şekillendirebilmektedir. Topluma ve topluma ait olan belleğe yabancılaşma duymamak için değerlerin içselleştirilmiş olması ve toplum nezdinde etkin olan otoriter yapıların bu durumu destekler nitelikte etkileşim sağlaması da önem arz etmektedir. Siyasi etki için bir kaynak olarak toplumsal bellek, bilginin güç ve etkinin önde gelen ölçütü haline geldiği bilgi çağında potansiyel bir kazanç yöntemidir (Overholtzer ve Bolnick, 2017).

Toplumsal belleğin şekillenmesi kültürel dinamiklerin ne denli etkin olduğu ile ilgilidir. Kant'a göre kültür; insana ait olan mantık sayesinde bireyin hür bir şekilde uygulayabileceği amaçları ve idealleri tanımlayan ve bireylerin varoluş amaçlarını ispatlama ve kendilerini gerçekleştirme ideali etrafında hareket eden döngüsel bir süreçtir (Atik ve Erdoğan, 2014, s. 5). Bu noktada kültür, birey ve toplum arasında bağlayıcı bir rol oynamaktadır. Bu bağlayıcı rolün kökleri ne kadar derinde ise toplum yaşamında ve belleğinde hayat bulması ise o denli muhtemeldir. Döngüsel bir sürecin içerisinde yer alan kültür, kendine has anlamı ve farkı insan temeli üzerine oluşturarak toplum yapısı ile ayrılmaz bir bütünlük sağlamaktadır. Bu bütünlüğü sağlayan köprünün ayakları ise kültürel hafıza üzerine kurulu bir şekilde

ilerlemektedir. Kültürel hafıza, temelde kolektif bir hafızadır. Bir toplumun etkileşimli yapısı içerisinde davranış ve deneyimleri yönlendiren tüm bilgiler için kullanılan ve nesiller boyunca tekrarlanan toplumsal uygulamaya karşılık gelen kültürel hafıza, her çağda her topluma özgü yeniden kullanılabilir metinler, imgeler ve ritüelleri içermektedir (Assmann ve Czaplicka, 1995, s.126). Bu değerlendirme üzerinden yola çıktığımızda kültürel hafıza, bir toplumun ortak deneyimlerinin, geleneklerinin ve değerlerinin kolektif deposu olarak hizmet eder ve toplulukların kimliklerini ve tarihlerini nasıl anladıklarını şekillendirmektedir. Bireysel hatırlamaların ötesine geçerek nesiller boyunca aktarılan anlatıları, ritüelleri ve imgeleri iç içe geçirerek kültürel mirasın korunmasında önemli bir rol oynarken, çağdaş sosyal dinamikleri ve geleceğe yönelik beklentileri de etkilemektedir.

Anlatılanlar üzerinden bir değerlendirme yapmak gerekirse toplumsal bellek, anların sosyal çerçeveler aracılığıyla inşa edildiğini vurgulayarak bireylerin hatırladıklarının özünde kolektif olduğunu öne sürmektedir. Bu kolektif yapı, grup kimliklerinin oluşturulması ve sosyal uyumun sürdürülmesi için hayati öneme sahiptir. Toplumsal hafızanın gelişimi, kamusal hafıza (toplumsal anlatı) ile kişisel hafızalar (bireysel deneyimler) arasında dinamik bir alışverişini içermektedir. Bu etkileşim, özellikle marjinalleştirilmiş veya mağdur edilmiş gruplar arasında, aynı tarihsel olayların farklı yorumlanmasına yol açmaktadır. Bu yorumlama durumu özellikle ulusal kimlik oluşumunda ve siyasi farklılık oluşturma amacıyla çeşitli şekilde manipülasyona yol açabilmektedir. Tarihin ve kültürün nasıl algılanarak öğretildiğini etkileyebileceğinden, bu tür manipülasyonların etik sonuçları önemlidir. Özetle, toplumsal hafıza, bireysel ve kolektif hatırlamaların birbirine bağlılığını vurgulayan, grupların geçmişlerini nasıl anladıklarını ve şimdiki zamanda kimliklerini nasıl yönlendirdiklerini şekillendiren hayati bir kavramdır.

Toplumsal Gerçeklik ve Habitus Odağında Toplumsal Bellek

Toplumların ve kültürlerin topyekûn bir şekilde varlık mücadelesi sosyal yaşamın içerisinde toplumun ve bireyin devamlılığını sağlamaya yönelik gerçekleşmektedir. Bu mücadele temelde birey üzerinden başlamış; fakat bireyler bir araya gelip toplumu inşa etmiş ve bu mücadele toplum üzerinden devam etmiştir. Birlikte yaşama ve birlikte hareket etme güdüsüne dayanan toplum sistemi, geçmişin anlatıları üzerine kurgulanmış bir yapı olsa da zaman içerisinde değişen dinamikler doğrultusunda bugün ve yarını şekillendiren canlı bir varlık formuna dönüşmüştür.

Bu konuda Kuzmanic (2008, s. 24) tarafından yapılan çalışmada, Yugoslavya'nın dağılmasıyla ilgili olaylara dair anıların anlatımı yoluyla, sosyal psikolojik bir yaklaşım benimsenerek ve Slovenya'da yaşayan halkların kolektif hafızaları, sosyal temsilleri ve sosyal kimliklerindeki kuşak ve etnik grup farklılıkları araştırılmıştır. Çalışma, Slovenlerin ve şu anda Slovenya'da yaşayan diğer eski Yugoslav halklarının yakın geçmişteki bazı önemli tarihi ve siyasi olaylarla (Tito'nun ölümü, Slovenya, Bosna ve Hırvatistan'daki savaşlar ve Slovenya'nın bağımsızlığını kazanması) ilgili farklı kolektif hafızalarının, temsillerinin ve

kimliklerinin haritasını çıkarmaya yönelik girişimleri yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda, toplumsal alanın bir boyutunu insanların belirli olaylara ilişkin anıları aracılığıyla inceleyerek, anlatısal olarak düzenlenmiş anıların kimliklerin detaylandırılması ve toplumsal temsillerin sürdürülmesi için nasıl kullanılabilir bir geçmiş işlevi gördüğünü göstermiştir. Bununla birlikte, kolektif hafızanın ‘inşa’ süreçlerinin sürekli devam ettiği ve güncel siyasi, politik ve medya söylemlerinin hangi olayların hatırlanacağını ve anılacağını şekillendirdiği ve hangilerinin tarihsel unutulmuşu terk edileceği belirtilmiştir.

Toplumsal belleği farklı bir yönüyle alan bir başka çalışma da 1933 yılı Cumhuriyet Bayramı törenleri ele alınarak Ankara Toprak Atma Merasimleri ele alınmıştır. Ulus inşa sürecinde yürütülen halkla ilişkiler çalışmalarının toplumsal bellek ile olan ilişkisini ortaya koyması amacıyla, Ankara’da gerçekleştirilen söz konusu merasim vaka olarak ele alınmış, törenlerin zaman, mekân ve bedene yönelik anlamların inşası ile anlatıların devlet ve halk arasında kurduğu bağ incelenmiştir. Çalışma sonucunda, ulus devlet ve halk arasında var olan ilişkide bellek ve kimliğin başat aktörü olan törenlerin; halkla ilişkiler ve toplumsal bellek arasındaki ilişkiyi yansıtarak bu ilişkiyi pekiştirdiği ortaya konulmuştur (Özkan, 2022, s.175).

Konuyla ilgili bir diğer çalışma ise toplumsal bellek ve medya arasındaki ilişkiye odaklanmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen veriler, kitle iletişim araçlarının, kitleleri yaratılan sanal gerçeklik aracılığıyla kontrol ettiği ve yaşanan toplumsal çözümü yeniden inşa yoluyla kolektif bilinç ve toplumsal bellek üzerinden oluşturmaya çalıştığı yönünde olmuştur (Atik ve Erdoğan, 2014, s.15).

Bu araştırmaların da gösterdiği gibi, bireyler kendilerine önceden gönderilen bilgilerin aktif yorumcularıdır ve dolayısıyla kolektif hafızalar her zaman çeşitli etkilerin ve yorumların benzersiz karışımlarını barındırmıştır. Sonuç olarak kolektif hafıza, kimlik ve temsil gibi karmaşık olgular diyalojik olarak birbiriyle ilişkilidir ve her zaman hatıraların basitçe zihinlerine ‘kazınmasından’ ziyade hatırlama eylemini gerçekleştiren aktif bireyleri içermektedir. Bu karmaşık yapısı nedeni ile toplumsal belleğin habitus ve toplumsal gerçeklik üzerinden açıklanmaya ihtiyacı bulunmaktadır.

Toplumsal bellek, bireysel ve kolektif düzeylerde tarih, kültür ve biliş arasındaki dinamik etkileşimi içeren karmaşık bir olgudur. Toplumların geçmişlerini hatırlama ve yeniden inşa etme, bugünlerini ve geleceğini şekillendirme yollarını kapsamaktadır. Toplumsal belleği anlamada iki anahtar kavram toplumsal gerçeklik ve habitus’tur. Bu iki kavramın toplumsal belleğin şekillenme sürecine etkileri, birbirleri olan etkileşimi ve birbirlerini nasıl etkiledikleri toplumsal belleğin inşasında önemli bir yer tutmaktadır.

Öncelikli olarak toplumsal bellek, geçmişin yorumlanması ve anlamlandırılması için bireye ve topluma ortak bir çerçeve sağladığından, toplumsal gerçeklikle yakından bağlantılıdır. Toplumsal bellek aracılığıyla bireyler ve gruplar geçmişlerine dair ortak bir anlayış inşa eder ve bu da onların bugünü ve geleceğini şekillendirmektedir (Hewer ve Roberts, 2012). Bu yönüyle ele aldığımızda toplumsal belleğin inşasında toplumsal gerçeklik, geçmişten

gelen anlatıların, olayların ve değerlerin bugün içerisinde varlığını korumasına olanak sağladığı gibi bunları bireylerin zihinlerinde ve yüreklerinde içselleştirilmesine de imkân vermektedir. Bireysel anlamda içselleştirilen bu davranışların toplum hayatına yansımış olması toplumsal gerçekliğin inşasını sağlamaktadır. Örneğin, bir toplumda adalet, eşitlik veya dayanışma gibi değerler ön plandaysa, bu değerler bireylerin davranışlarına ve toplumsal ilişkilerine yansımaktadır. Böylece, sosyal yapı, bireylerin toplumsal yaşamda nasıl bir yer edineceklerini belirleyen bir referans noktası haline gelir. Bu referans noktası, bireyin toplum içerisindeki davranışlarını ve pozisyonunu belirlemekten öte kolektif bir niyetin tohumlarını da ekmektedir. Ekilen kolektif niyet tohumları, toplum içerisinde ortak değerler etrafında hareket etme güdüsünü harekete geçirmektedir. Toplumsal bellek, mevcut uygulamaları meşrulaştıran tarihsel bir bağlam sağlayarak sosyal normların ve değerlerin pekiştirilmesine yardımcı olmaktadır. Örneğin, geçmiş mücadelelerin veya başarıların hatırlanması, bir topluluk içinde birlik ve amaç duygusunu teşvik ederek üyelerin birbirleriyle ve daha geniş toplumsal yapılarla nasıl ilişki kurduklarını etkilemektedir (Smagambet, Tlespayeva, ve Musabayeva, 2021, s.9). Paylaşılan anılar dünyayı anlamak ve onunla etkileşim kurmak için ortak bir çerçeve oluşturduğundan, normların bu şekilde pekiştirilmesi toplumsal belleğin canlı tutulmasına katkıda bulunmaktadır. Türkiye’de Cumhuriyet Bayramı’nın kutlanması, toplumsal belleğin canlı tutulduğu bir örnektir. Bu kutlamalar, Cumhuriyet’in kuruluşunu anarken, aynı zamanda bireylerin ulusal kimliklerini pekiştirir. Her yıl yapılan bu anma etkinlikleri, geçmişin hatırlanmasını sağlar ve toplumsal gerçekliği oluşturan değerleri yeniden inşa eder. Bireyler bu bayramda yaşadıkları duygularla toplumsal belleği beslerken, aynı zamanda bu anmalar aracılığıyla ulusal kimliklerini yeniden tanımlamaktadırlar.

Toplumsal bellek, sosyal kimliğin oluşmasında hayati bir öneme sahiptir. Önemli olayların, kültürel uygulamaların ve paylaşılan tarihlerin kolektif anıları, bir grubun kimliğine katkıda bulunarak üyelerin kendilerini ve dünyadaki yerlerini nasıl algıladıklarını etkilemektedir. Kimlik de grup içindeki davranış ve etkileşimlere rehberlik eden norm ve beklentileri oluşturarak toplumsal gerçekliği şekillendirmekte ve bu şekillenme süreci toplumsal belleğe dair algıları düzenlemektedir (Shapiro, 1991). Bu durumu örneklendirmek gerekirse, 2013 yılında yaşanan Gezi Parkı protestoları, toplumsal bellekte önemli bir yer edinmiştir. Protestoların ardından yaşananların hatırlanması, bireylerin siyasi kimliklerini şekillendirmiştir. Bu süreçte sosyal medya gibi araçlar, toplumsal belleği canlı tutarak bireylerin deneyimlerini paylaşımlarına olanak sağlamıştır.

Toplumsal gerçekliğin güç yapılarındaki farklılaşmalar kültürel etkiler veya teknolojik ilerlemeler nedeniyle değiştiğinde toplumsal bellekte değişim gösterebilmektedir. Geçmiş olaylara dair yeni yorumlar ortaya çıkabilmekte ve bu da toplumsal hafızanın yeniden yapılandırılmasına yol açarak toplumsal gerçekliği değiştirebilmektedir (Hewer ve Roberts, 2012). Dinamik bir ilişkinin varlığı ortaya koyan ilgili açıklama, durum ve şartlara bağlı olarak değişmesi muhtemel parametrelerin son aşamada toplumsal belleğe etkilerini ortaya çıkarmaktadır. Örneğin medya, toplumsal bellek ile toplumsal gerçeklik arasındaki ilişkiyi güçlendiren önemli bir araçtır. Medya aracılığıyla geçmiş olaylar hatırlanır ve toplumda

bu olayların anlamı tartışılır. (Atik ve Erdoğan, 2014). Örneğin, belgeseller veya haber programları aracılığıyla tarihsel olayların yeniden ele alınması, toplumun bu olaylara dair algısını şekillendirmektedir.

Toplumsal belleği anlamada diğer önemli bir kavram olan habitus, zihinlerimizin oluşma yolunda toplumu düzenleyen normları şekillendirmektedir. Bireysel olarak zihinlerimizin işleyiş süreci, toplum belleğinin inşasına da katkıda bulunmaktadır. Başlangıçta bireysel olan aktarımlar son aşamada toplumsala evrilmektedir. Habitus, bir bağlamdan diğerine aktarılabilen aynı zamanda belirli bağlamlarla ilişkili olarak ve zaman içinde değişen kalıplara yol açan bireysel bir süreçten ziyade sosyal bir süreçle yaratılmaktadır (Navarro,2006, s.16). Bu tanım üzerinden yola çıkıldığında habitus, bireyin sosyal dünyayla etkileşimi sonucu oluşan ve bireyin düşünme, algılama ve eylemlerini yönlendiren kalıcı; ancak değişime açık bir yatınlıklar sistemidir. Habitus, bireyin içinde bulunduğu sosyal, kültürel ve tarihsel bağlamla yakından ilişkilidir ve zaman içinde değişen kalıplar üretmektedir. Bu noktada habitusun etkisi toplumsal belleğin oluşumunda etkin rol oynayan geçmişin anlatılarının günümüzü ve geleceğimizi nasıl şekillendirdiği yönünde olmaktadır. Habitus ne özgür iradenin bir sonucudur ne de yapılar tarafından belirlenmektedir. Fakat zaman içinde ikisi arasındaki bir tür etkileşimle yaratılmakta, hem geçmiş olaylar ve yapılar tarafından şekillendirilen hem de mevcut pratikleri ve yapıları şekillendiren ve daha da önemlisi bunlara ilişkin algılarımızı koşullandıran eğilimlerin bütünü olmaktadır (Bourdieu,1984, s.170). Detaylandırmak gerekirse habitus, toplumsal belleğin bir yansıması olarak bireylerin sosyal pratiklerini ve davranışlarını şekillendirirken, aynı zamanda toplumsal belleği de besleyen ve dönüştüren bir mekanizma işlevi görmek ve bu etkileşim bireylerin toplumsal kimliklerini ve sosyal ilişkilerini derinleştirmektedir. Derinleşen sosyal ilişkiler ve toplumsal kimliklerin habitus odağında toplumsal belleğe yansımalarını ise 4 temel parametre üzerinden açıklamak mümkündür. Bunlar; içselleştirilmiş eğilimler, kolektif hafıza oluşumu, uyum-değişim ve sosyal yapı şeklinde sıralanmaktadır.

- **İçselleştirilmiş Eğilimler:** Habitus, sosyalleşme yoluyla oluşan ve bireylerin düşüncelerine, duygularına ve eylemlerine rehberlik eden kalıcı eğilimlerden oluşur. Bu içselleştirilmiş kalıplar anıların nasıl oluştuğunu ve hatırlandığını etkilemektedir; çünkü bireyler yerleşik alışkanlıkları ve kültürel normlarıyla örtüşen deneyimleri hatırlama eğilimindedir. (Biatti, 2023). Örnek vermek gerekirse, geçmişte aile içinde bireyin yaşadığı ebeveyn tartışmaları, bireyin gelecekte vereceği bu konuda kararlarını etkileyen bir habitus ve bellek oluşturmaktadır. Birey bu noktada daha seçici davranabileceği gibi aynı zamanda tartışmadan kaçınır bir yapıya da bürünebilmektedir.
- **Kolektif Hafıza Oluşumu:** Bir sosyal grubun üyeleri arasında paylaşılan habitus, kolektif bir hafızayı beslemektedir. Bu paylaşılan geçmiş, grupların geçmişlerini nasıl hatırladıklarını etkileyerek ortak anlatıları ve kültürel kimlikleri güçlendirmektedir. Bu kolektif hafıza genellikle grubun habitusu tarafından şekillendirilen uygulamalar,

ritüeller ve hikâye anlatımı yoluyla aktarılmaktadır (Edgerton ve Roberts, 2014). Bu durumu açıklamak için örnek olarak milli törenlerde yaşanan duygu dolu anların bireyin zihnine işlenerek kolektif bir bilinç oluşturması gösterilmesi mümkündür. Bu bilinç toplumu belirli bir değerler kümesi içinde birleştirerek ortak hareket alanı oluşturmaktadır.

- **Uyum ve Değişim:** Habitus geçmiş deneyimlere dayanmakla birlikte durağan değildir. Bireyler yeni durumlarla karşılaştıkça yeni durumlara adapte olabilir ve anıların yeniden yorumlanmasına yol açabilmektedir. Bu dinamik etkileşim, toplumsal belleğin sosyal bağlamlardaki ve bireysel deneyimlerdeki değişiklikleri yansıtarak gelişmesine olanak tanımaktadır (Drews, 2021, s. 108). Örnek vermek gerekirse, uzun süre maddi sıkıntılar yaşayan bir bireyin maddi güce ulaştıktan sonra alışkanlıkları değişirken bu süreçte geçmişte yaşanan deneyimlerin etkisini görmek mümkündür. Bu durum bireyin yeni duruma adapte olma çabasını göstermektedir.
- **Sosyal Yapı:** Bourdieu, habitusun bireylerin içinde yaşadıkları sosyal yapıları yansıttığını ve aynı zamanda bu yapıları eylemleri aracılığıyla yeniden ürettiğini öne sürmektedir. Bu, toplumsal hafızanın, bir topluluk içinde neyin hatırlanacağını ve neye değer verileceğini şekillendiren güç dinamikleri ve kültürel sermaye de dahil olmak üzere daha geniş toplumsal bağlamdan etkilendiği anlamına gelmektedir (Edgerton ve Roberts, 2014).

Tüm bu anlatılanlardan yola çıkıldığında habitus, kültürel normları ve kolektif deneyimleri bireysel ve grup kimliklerine yerleştirerek toplumsal belleği etkilemekte ve anıların zaman içinde nasıl oluştuğuna, hatırlanıp hatırlanmadığına ve uyarlandığına rehberlik etmektedir. Habitus aracılığıyla toplumsal bellek, paylaşılan kültürel deneyimlerin ve bireysel eğilimlerin davranış, kimlik ve sosyal yapıları etkilemek için nasıl etkileşime girdiğini göstermekte, zaman ve bağlam arasında sosyal uygulamalardaki sürekliliği ve değişimi vurgulamaktadır. Burada açıklayıcı nokta ise tüm bu bileşenlerin temelde eğitim sistemleri, dil, yargılar, değerler, sınıflandırma yöntemleri ve gündelik yaşam faaliyetleri gibi “kültürel ürünler” aracılığıyla toplumsal düzenin insanların zihinlerine nasıl aşamalı olarak kazındığıdır (Bourdieu, 1986, s.471). Bu durumu genişletmek gerekirse, bir ailenin her yıl düzenlediği bayram kutlamaları, hem habitusun bir parçası olarak bireylerin bu kutlamalara katılma eğilimlerini oluşturur hem de toplumsal bellekte ailenin kültürel mirası olarak konumlanır. Aynı şekilde, bir toplumda yaşanan önemli bir savaşın anılması, o savaşın getirdiği travmaların ve kahramanlık hikâyelerinin toplumsal bellekte yer etmesine neden olur. Bu anılar ise bireylerin habitusunu etkileyerek benzer durumlarda nasıl davranacaklarına dair eğilimler geliştirir. Özetle habitus, deneyimleri içselleştirmek, algıları ve eylemleri yönlendirmek, yeni bağlamlara uyum sağlamak ve sosyal yapıları güçlendirmek için bir çerçeve sağlayarak toplumsal belleği etkilemektedir. Bu etkileşim, kolektif hafızaların yalnızca geçmişin yansımaları değil, aynı zamanda kimlikleri ve sosyal dinamikleri şekillendirmede aktif bileşenler olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç

Bireyden bağımsız olarak düşünilemeyen toplum, kendine içkin özellikleriyle bireye bir yaşam tarzı sunmaktadır. Bu yaşam tarzı bireyin kim olduğu, ne yapması gerektiği ve olaylar karşısında nasıl bir tutuma sahip olması gerektiğini içermektedir. Kısacası, bireye bir ödev bilinci yükleyen toplum, birey üzerinden kendine has dinamiklerini ortaya çıkarmaktadır. Bu dinamiklerin varlığı ise toplumsal gerçekliğin inşasını sağlayan baş aktör konumundadır. Gerçeklik ise hem bireyin hem de toplumun karşılıklı olarak birbirini etkilediği bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu süreç, kişinin var olduğu günden itibaren toplum içerisinde kısa veya uzun süreli olması fark etmeksizin yer aldığı tüm yapıların birey üzerinde bıraktığı etkilerle devam etmektedir. Ait olduğu çevre içerisinde, bu çevrelerin sunduğu tüm değer kalıpları ve düşünce sistemleri bireyin varlığını anlamlandırmasına ve kendinden beklenen rolü oynamasını sağlamaktadır.

Toplumsal gerçeklik bir toplumdaki bireylerin kolektif deneyimlerinden, inançlarından ve uygulamalarından ortaya çıkan ortak dünya anlayışıdır. Bu ortak dünya anlayışı, bireyin ve toplumun zihnine kazınan kolektif bir bilinci yansıtmaktadır. Ortak değerlerin, anlatıların, normların ve fikirlerin inşa ettiği toplumsal bellek, o topluma ait önemli olayların ve paylaşılan hatıraları ve bu hatıralara karşı geliştirilen yorumları kapsamaktadır. Böyle bir kapsama alanına sahip olan toplumsal belleğin bireysel hafızalardan izole olmamakla birlikte bireylerin ait oldukları toplulukların sosyal çerçeveleri, normları ve değerleri tarafından şekillendirildiğini söylemek mümkündür. Bu çerçeve içerisinde ele aldığımızda, bireyin kim olduğu, toplumdaki rolü ve önemi, davranış kalıplarının nasıl olması gerektiği gibi bireyin toplumsal sistem içerisindeki varlığını anlamlandıran ve yol gösteren toplumsal gerçekliğin topluma ait olan ortak anlatıların hafızalarda yer edindiği toplumsal belleği etkilediğini de söylemek yanlış olmayacaktır.

Algılarımızı şekillendiren ve eylemlerimize rehberlik eden normları, değerleri ve yapıları kapsayan çok yönlü bir kavram olan toplumsal gerçeklik, son aşamada toplumsal belleğin oluşturulmasına katkıda bulunduğu gibi o toplumun kendi köklerine dair algılarını da kuvvetlendirmektedir. Örneğin, milliyetçi söylemlerin yoğun olarak işlendiği ve kültürel değerlerin korunduğu bir toplum yapısı içerisinde bu özelliklere dikkat eden, yaşamını bu şekilde idame ettiren bireyler kendi içlerinde ve toplum içerisinde bir gerçekliğin oluşumunu sağlamaktadır. Sağlanan bu gerçeklik toplum belleğini de canlı tuttuğu gibi yapılacak aktarımların içeriğini de belirleyerek bir aktarım modeli oluşturmaktadır. Bu aktarım modelinin bir anlatı sistemi üzerinden giderek geleceğe dönük toplumsal gerçekliğe dair tutumları etkileyebileceğini söylemek mümkündür. Nesnel fiziksel gerçekliğin aksine, toplumsal gerçeklik insanların etkileşimleri ve müzakereleri yoluyla inşa edilir ve yeni deneyimler ve fikirler ortaya çıktıkça sürekli olarak gelişmektedir. Toplumsal gerçekliği anlamak, insan toplumunun karmaşıklığı içinde yol almak ve bireysel ve kolektif kimliklerimizin içinde yaşadığımız sosyal bağlamlar tarafından nasıl şekillendirildiğinin farkına varmak için çok önemlidir. Toplumsal gerçekliğin toplumsal bellek üzerindeki etkilerini gördüğümüz

bu noktada Berger ve Luckmann'ın sosyal inşa teorisini bulmak mümkündür. Toplumsal temelin üstünde bireyler tarafından yaratılmış bir güç olan bilgi, bireylerin her anlamdaki etkileşimlerine dayanmaktadır. Bu bilgiye dayalı etkileşim, sürekli bir aktarım ve anlatı yoluyla dışsallaşarak nesnel bir hale gelmekte ve birey tarafından içselleştirilerek toplumun geneline yansiyarak o toplumun gerçekliğini inşa etmektedir. Berger ve Luckmann'ın sosyal inşa teorisi, toplumsal belleğin oluşum sürecinde dışsallaştırma, nesnelleşme ve içselleştirmenin birbirini izleyen döngüsel süreçler olduğunu ortaya koymaktadır. Bu süreçler, bireylerin toplumsal gerçekliği nasıl deneyimlediğini ve bu deneyimlerin zamanla nasıl kurumsallaştığının anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır.

Özünde toplumsal bellek ve toplumsal gerçeklik arasındaki ilişki, toplumsal sistemin nasıl algılandığı ve inşa edildiği üzerine kurulu olarak bir topluluğun hatırladıkları ile dünyadaki yerini nasıl anladığı arasındaki akışkan ve karşılıklı olarak gerçekleşmektedir.

Toplumsal belleğin bir diğer sac ayağı olan habitus ise, bireylerin sosyalleşmeleri yoluyla edindikleri kökleşmiş eğilimler ve öğrenilmiş davranışlardan oluşmaktadır. Bu eğilimler kültürel, sosyal ve ekonomik bağlamlardan etkilenerek bireylerin çevrelerini yorumlamalarına ve çevrelerine yanıt vermelerine olanak tanır.

İnsanlar sosyal bağlamlarıyla etkileşime geçtikçe, habituslarının bir parçası haline gelen paylaşılan deneyimleri içselleştirirler. Bu içselleştirme, grupların geçmişlerini nasıl hatırladıklarını ve anlattıklarını etkileyen kolektif bir hafıza oluşturmaktadır. Tam da bu noktada habitusun etkileriyle toplumsal bellekten söz etmek mümkün olmaktadır.

Habitus geçmiş deneyimlerle şekillenirken, aynı zamanda uyarlanabilir bir yapı sunmaktadır. Yeni deneyimler mevcut eğilimleri değiştirerek toplumsal hafızanın zaman içinde evrilmesine olanak tanımaktadır. Bu uyarlanabilirlik, sosyal koşullar değiştikçe grupların sahip olduğu kolektif hafızaların da değişebileceği anlamına gelir ve bu durumun bellek ile habitus arasında dinamik bir etkileşimi ortaya çıkardığını söylemek yanlış olmayacaktır. Örneğin, benzer geçmişlerden gelen bireyler olayları ortak kimliklerini pekiştirecek şekilde hatırlayarak diğer gruplardan farklı olabilecek kolektif bir tarih anlayışına yol açmaktadır. Fakat burada unutulmaması gerekir ki, habitusun sunduğu ortam farklılaşıp evrildikçe toplumsal bellek ve ortak kimliğe yönelik tutumlar da değişmektedir. Burada sabit dogmatik bir ilişkiden bahsetmek pek mümkün değildir.

Habitus, bir topluluğun içine belirli anıları ve anlatıları yerleştirerek sosyal yapıların yeniden üretilmesine katkıda bulunmaktadır. Bu anlatılar genellikle toplumda var olan güç dinamiklerini ve sosyal hiyerarşileri yansıtarak pekiştirmektedir. Bireyin toplum içindeki pozisyonuna bağlı olarak gerçekleştirdiği eylemler bireyin habitusunu oluşturmaktadır. Pierre Bourdieu tarafından verilen işçi-sanayici örneği, yapılan davranışların aynı olmasına rağmen bireylerin pozisyonunun ayırt edici nüans olduğunu ortaya koymaktadır. Bu noktada bireyin bulunduğu pozisyon onun neyi nasıl hatırlayacağını ve bunu nasıl ifade edeceğini belirtmektedir. Bireyler habituslarıyla uyumlu anıları hatırladıkça ve paylaştıkça deneyimlerini

şekillendiren sosyal normları ve değerleri sürdürmektedirler. Bu durum habitusun toplumsal belleğe olan katkısını gün yüzüne çıkarmaktadır.

Bir hatırlama süreci olan toplumsal belleğin kaynağı, habitusun ve toplumsal gerçekliğin dizayn ettikleri ile mümkündür. Toplumsal bellek ve toplumsal gerçeklik arasındaki bağlantı dinamik ve birbirine bağlıdır; bir topluluğun hatıralarının, sosyal sistemin algıları ve çerçevelerinden etkilenecek kendi kimliği ve dünyadaki rolü hakkındaki anlayışını nasıl şekillendirdiğini yansıtmaktadır. Sonuç olarak toplumsal bellek ve toplumsal gerçeklik, birbirini şekillendiren ve birbiri tarafından şekillendirilen, birbirine bağlı yapılardır. Bu ilişkiyi anlamak, toplumların kimliklerini nasıl inşa ettiklerini, normları nasıl güçlendirdiklerini ve zaman içindeki değişimleri nasıl yönlendirdiklerini anlamamız için önemlidir.

Habitus ve toplumsal bellek arasındaki ilişki, Pierre Bourdieu tarafından tanımlandığı şekliyle habitusun, bireyin toplumsal deneyimleri tarafından şekillendirilen ve toplumsal hafızanın nasıl oluştuğunu ve hatırlandığını etkileyen kökleşmiş eğilimleri ve pratikleri kapsadığı fikrine dayanmaktadır. Toplumsal bellek, bir topluluk içindeki kolektif anılara ve paylaşılan anlatılara atıfta bulunmaktadır. Habitus, bireylerin bu anıları yorumladığı ve bunlarla ilişki kurduğu, zaman içinde bunları güçlendiren veya dönüştüren bir mercek görevi görmektedir. Bu etkileşim, habitusun sadece geçmiş deneyimleri yansıtmakla kalmayıp, aynı zamanda çeşitli bağlamlarda toplumsal belleğin süregelen inşasını aktif olarak şekillendirdiği, kişisel ve kolektif tarihlerin nasıl birbirine bağlı olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Toplumsal belleği bir deniz olarak düşündüğümüzde habitus ve toplumsal gerçekliğin o denizi besleyen farklı bileşenlere sahip iki nehir kolu olduğunu söylemek mümkündür.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Çalışma Konsepti/Tasarım- M.V.K., G.Ç.; Veri Toplama- M.V.K.; Veri Analizi/Yorumlama- M.V.K.; Yazı Taslağı- G.Ç., M.V.K.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi- G.Ç.; Son Onay ve Sorumluluk- M.V.K., G.Ç.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Conception/Design of Study- M.V.K., G.Ç.; Data Acquisition- M.V.K.; Data Analysis/ Interpretation- M.V.K.; Drafting Manuscript- G.Ç., M.V.K.; Critical Revision of Manuscript- G.Ç.; Final Approval and Accountability- M.V.K., G.Ç.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no grant support.

Kaynakça/References

Assmann, J. (2018). *Kültürel Bellek*. Çev., Ayşe Tekin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Assmann, J., & Czaplicka, J. (1995). Collective memory and cultural identity. *New german critique*, (65), 125-133.

- Atik, A. & Erdoğan, Ş. B. (2014). Toplumsal bellek ve medya. *Atatürk İletişim Dergisi*, (6), 1-16.
- Balkız, B., & Öğütte, V. S. (2012). Peter L. Berger Ve Thomas Luckmann'ın "Gerçekliğin Sosyal İnşası" Teorisi Ve Eleştirisi. *Sosyoloji Dergisi*, (27), 33-49.
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (2008). Gerçekliğin Sosyal İnşası: Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi, çev. *Vefa Saygın Öğütte*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Berger, P.L. & Luckmann, T. (1989) *The Social Construction of Reality : A Treatise in the Sociology of Knowledge*. New York: Anchor Books Doubleday.
- Bietti, F. (2023). Habitus. In *The Palgrave Encyclopedia of Memory Studies* 1-7
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. (2014). *Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*. İstanbul: İletişim.
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. (1982). *Leçon sur la leçon*. Paris: Minuit
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge.
- Bourdieu, P. (1986). 'The Forms of Capital'. *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Capital*. New York: Greenwood Press
- Bourdieu, P. (1996). Physical space, social space and habitus. *Vilhelm Aubert Memorial lecture, Report, 10*, 87-101.
- Bourdieu, P. (2002). Pierre Bourdieu on marriage strategies. *Population and Development Review*, 28(3), 549-558.
- Büyükkantarcıoğlu, N. (2006). *Toplumsal Gerçeklik ve Dil*. İstanbul: Multilingual
- Calhoun, C. (2007). "Bourdieu Sosyolojisinin Ana Hatları" *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Draws, H. J. (2021). Connecting sleep, the neurocognitive memory system, and Bourdieu's habitus concept: Is sleep a generative force of the habitus?. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 51(1), 104-123.
- Edgerton, J. D & Roberts, L. W. (2014). Cultural capital or habitus? Bourdieu and beyond in the explanation of enduring educational inequality. *Theory and research in education*, 12(2), 193-220.
- Gaddis, S. M. (2013). The influence of habitus in the relationship between cultural capital and academic achievement. *Social science research*, 42(1), 1-13.
- Galbin, A. (2014). An introduction to social constructionism. *Social research reports*, 6(26), 82-92.
- Gergen, K. J. (1984). Theory of the self: Impasse and evolution. In *Advances in experimental social psychology*. New York: Academic Press.
- Goldthorpe, J. H. (2007). "Cultural Capital": Some Critical observations. *Sociologica*, 1(2), 1-23.
- Gorski, P.S. (2015). *Bourdieu Ve Tarihsel Analiz*, İstanbul: Heretik Yayıncılık
- Halbwachs, M. (1992), *On Collective Memory*; Chicago: The University of Chicago Press
- Halbwachs, M. (2018). *Kolektif Hafıza*. Çev., Banu Barış. Ankara: Heretik Yayınları.
- Hastie, R., Park, B., & Weber, R. (1984). Social memory. *Handbook of social cognition*, (2), 151-212
- Hewer, C. J. & Roberts, R. (2012). History, culture and cognition: Towards a dynamic model of social memory. *Culture & Psychology*, 18(2), 167-183.
- Kaplan, M., & Yardımcıoğlu, M. (2020). Alan, Habitus Ve Sermaye Kavramlarıyla Pierre Bourdieu. *Habitus Toplum Bilim Dergisi*, (1), 23-37.
- Karaarslan, F. (2014). *Modern dünyada toplumsal hafıza ve dönüşümü*. (Doktora Tezi) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya

- Kuzmanic, M. (2008). Collective memory and social identity: A social psychological exploration of the memories of the disintegration of former Yugoslavia. *Horizons of Psychology*, 17(2), 5-26.
- Lowenstein, K. (1953) The role of ideologies in political change. *International Social Science Bulletin*, 5(1), 51-74.
- Ludwig, K. (2007). *Foundations of social reality in collective intentional behavior. In Intentional Acts and Institutional Facts: Essays on John Searle's Social Ontology*. Dordrecht: Springer Netherlands.
- Navarro, Z. (2006). In search of a cultural interpretation of power: The contribution of Pierre Bourdieu. *IDS bulletin*, 37(6), 11-22.
- Orianne, J. F., & Eustache, F. (2023). Collective memory: between individual systems of consciousness and social systems. *Frontiers in Psychology*, 14, (1) 1-14
- Overholtzer, L. & Bolnick, D.A. (2017). The Archaeology of Commoner Social Memories and Legitimizing Histories. *Journal of Archaeological Method and Theory*, 24(1), 50-89
- Özkan, G. (2018). Halkla İlişkilerin Toplumsal Rolüne İlişkisel Bir Bakış: Sosyo-Kültürel Yaklaşım. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 73-80.
- Özkan, G. (2022). Cumhuriyet Meydanları ve Toprak Alma Törenleri Örneğinde Ulus İnşa, Toplumsal Bellek ve Halkla İlişkiler. *Kültür ve İletişim*, 25(49), 153-181.
- Schudson, M. (1997). "Dynamics of Distortion in Collective Memory", *Memory Distortion, How Minds, Brains and Societies Reconstruct the Past*, London: Harvard University Press
- Schwandt, T. A. (2003). *Three epistemological stances for qualitative inquiry: Interpretativism, hermeneutics and social constructionism*. California. Sage.
- Assmann, J. (2018). *Kültürel Bellek*. Çev., Ayşe Tekin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Searle, J. R. (1995). *The construction of social reality*. Simon and Schuster.
- Shapiro, M. A. (1991). Memory and decision processes in the construction of social reality. *Communication Research*, 18(1), 3-24.
- Sismondo, S. (1993). Some social constructions. *Social studies of science*, 23(3), 515-553.
- Smagambet, B. Z., Tlespayeva, A. A., & Musabayeva, A. B. (2021). Social Memory: From Oblivion or Construction to Cultural Trauma. *Rupkatha Journal on Interdisciplinary Studies in Humanities*, 13(2), 1-13.
- Timur, T. (2006). *Marksizm, İnsan Ve Toplum Balibar, Seve, Althusser, Bourdieu*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Tuncel, T. K. (2014). A Review of the Social Memory Literature: Schools, Approaches and Debates. *Uluslararası Suclar ve Tarih*, 1(15), 77-125.
- Wortmann, S. (2007). Collective consciousness. *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*, 1-3.

